

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA OG'ZAKI VA YOZMA NUTQNI
RIVOJLANTIRISH YO'LLARI**

Abdullayeva Nilufar

Shahrisabz davlat Pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-22-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari, samarali yo'llari va amaliy strategiyalarini tadqiq etadi. Unda nutq madaniyatini shakllantirish, dialogik nutqni rivojlantirish, to'g'ri talaffuz va ifodali nutqni ta'minlashda interaktiv metodlarning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, yozma nutqni rivojlantirishda adabiy til normalari, grammatik to'g'rilik va yozma mashqlarning o'rni chuqur tahlil qilinadi. Maqola og'zaki va yozma nutqning uzviy bog'liqligini ta'kidlab, ularni integratsiyalashgan holda rivojlantirish, baholash hamda ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish masalalariga e'tibor qaratadi. Tadqiqot natijalari umumiy o'rta ta'lim tizimida nutq ko'nikmalarini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinflar, og'zaki nutq, yozma nutq, nutq rivojlanishi, interaktiv metodlar, pedagogik strategiyalar, adabiy til, ta'lim

Abstract: This article investigates the theoretical and methodological foundations, effective approaches, and practical strategies for developing oral and written speech in primary school students. It examines the significance of interactive methods in fostering speech culture, developing dialogical speech, and ensuring correct pronunciation and expressive speech. Furthermore, the role of literary language norms, grammatical correctness, and written exercises in developing written speech is thoroughly analyzed. The article emphasizes the integral connection between oral and written speech, focusing on their integrated development, assessment, and the utilization of modern technologies in the educational process. The research findings aim to provide practical recommendations for enhancing speech skills within the general secondary education system.

Keywords: Primary grades, oral speech, written speech, speech development, interactive methods, pedagogical strategies, literary language, education

Аннотация: Данная статья исследует теоретико-методологические основы, эффективные пути и практические стратегии развития устной и письменной речи у учащихся начальных классов. В ней рассматривается значение интерактивных методов в формировании культуры речи, развитии диалогической речи, а также обеспечении правильного произношения и выразительной речи. Кроме того, глубоко анализируется роль норм литературного языка, грамматической правильности и письменных упражнений в развитии письменной

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

речи. Статья подчеркивает неразрывную связь между устной и письменной речью, акцентируя внимание на их интегрированном развитии, оценке, а также использовании современных технологий в образовательном процессе. Результаты исследования направлены на предоставление практических рекомендаций по совершенствованию речевых навыков в системе общего среднего образования.

Ключевые слова: Начальные классы, устная речь, письменная речь, развитие речи, интерактивные методы, педагогические стратегии, литературный язык, образование

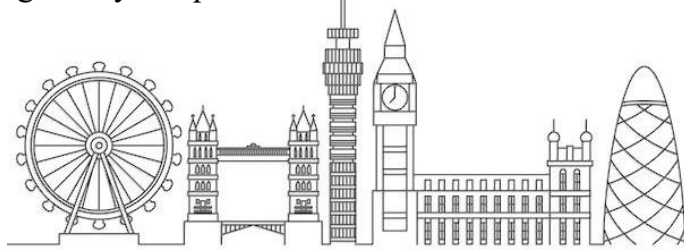
Kirish

Nutq shaxsning shakllanishida, ijtimoiylashuvida va dunyoqarashini boyitishda markaziy o'rin tutuvchi fundamental omildir. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda, ya'ni ta'limning dastlabki bosqichlarida bolalarda og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini tizimli va samarali rivojlantirish ularning keyingi akademik muvaffaqiyati va hayotiy kompetensiyalarini shakllantirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu davrda o'z fikrlarini ravon, to'g'ri va mantiqiy bayon etish, shuningdek, eshitgan va o'qigan ma'lumotlarni tushunish, qayta ishlash hamda yozma shaklda ifodalash qobiliyati o'quvchining barcha fanlarni o'zlashtirishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Nutq madaniyatining poydevori aynan shu bosqichda qo'yiladi. Shu bois, boshlang'ich sinflarda og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishning eng samarali yo'llarini izlash, ularni pedagogik amaliyotga joriy etish zamonaviy ta'limning dolzarb muammolaridan biridir. Ushbu maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish, amaliyotda qo'llaniladigan innovatsion metod va strategiyalarni o'rganish, shuningdek, ularni integratsiyalashgan holda takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Nutqni rivojlantirish pedagogikasi uzoq tarixga ega bo'lib, ko'plab olimlar va tadqiqotchilar uning nazariy-metodologik asoslariga oid qimmatli fikrlarni ilgari surganlar. Nutqning shakllanishi va rivojlanishi bolaning kognitiv, ijtimoiy va emotsional taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Umumiy prinsiplarga ko'ra, nutqni rivojlantirish jarayoni uzluksiz, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, nutqni rivojlantirishda interaktiv metodlarning samaradorligi tobora ortib bormoqda. Maktabgacha ta'lim muassasalarida (MTM) nutq rivojlantirish mashg'ulotlarida interaktiv metodlardan foydalanish texnologiyasi bolalarning nutq qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv o'zida nutq madaniyatini shakllantirish, optimal nutqiy muloqot sharoitlarini yaratish, dialogik nutqni rivojlantirish va aniq diksiyani o'zlashtirish kabi muhim komponentlarni qamrab oladi. To'g'ri va aniq talaffuzga erishish, shuningdek, ma'noni samarali ifodalovchi ta'sirchan nutqni rivojlantirish ham interaktiv metodlarning asosiy maqsadlaridan biridir. Garchi bu

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

tadqiqot maktabgacha ta'limni o'rgangan bo'lsa-da, uning xulosalari boshlang'ich sinflar uchun ham dolzarbdir, chunki bolalarning nutqiy asoslari aynan shu dastlabki bosqichlarda mustahkamlanadi. Interaktiv metodlar orqali o'quvchilar nafaqat bilim oladi, balki faol ishtirok etish orqali o'z fikrlarini erkin ifodalashga, muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga o'rganadi. Bu esa og'zaki nutqning barcha jihatlarini – so'z boyligini, grammatik to'g'rilikni, ohangdorlikni va ifodalilikni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Yozma nutqni rivojlantirish esa yanada murakkab va bosqichma-bosqich jarayon bo'lib, unda grammatik qoidalar, orfografik normalar va mantiqiy fikrlash qobiliyatining o'zaro uyg'unligi talab etiladi. Bu borada adabiy til normalarining ahamiyati beqiyosdir. Professor Azim Hojiyev ta'kidlaganidek, adabiy til – bu o'zgaruvchan normalarga ega bo'lgan tizim bo'lib, u jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmalar, turmush tarzi va voqealar ta'sirida rivojlanadi. Adabiy normalar tilning tovush tizimi, grammatik tuzilishi va lug'at tarkibidan eng xarakterli, hayotiy va zarur elementlarni tanlash orqali belgilanadi, shu bilan tilning eng yuqori darajada rivojlangan va sayqallangan shaklini ifodalaydi. Boshlang'ich sinflarda bu normalarni o'rgatish, o'quvchilarga ularning ahamiyatini tushuntirish yozma nutq madaniyatini shakllantirishda muhimdir.

Mashhur pedagog Mark Fabiy Kvintilianning "Yozma mashqlar nutqni sayqallaydi, nutq mashqlari esa yozish uslubini jonlantiradi", degan fikri og'zaki va yozma nutqning o'zaro bog'liqligini yaqqol ko'rsatib beradi. Demak, bu ikki ko'nikmani bir-biridan ajratgan holda rivojlantirish samarasiz bo'ladi. Grammatik jihatdan to'g'ri yozma ifodaga va so'zlarni joyida ishlatishga erishish nazariy bilimlar bilan birga amaliy mashqlarni ham talab qiladi. Yozma mashqlar fikrlash mashqlarining bir shakli bo'lib, ular orqali voqea yoki hodisalar haqida mulohaza yuritish jarayoni takomillashadi. Bu yozma nutqning nafaqat shakliy, balki mazmuniy rivojlanishiga ham urg'u beradi. O'quvchilar fikrlarini aniq, mantiqiy va izchil bayon etishni o'rganish orqali tahlil qilish, sintezlash va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Afsuski, "Yozma nutqni rivojlantirish omillari va ularning umumta... - Ziyonet" nomli ikkinchi manba (2) o'qib bo'lmaydigan formatda taqdim etilganligi sababli, uning mazmuni ushbu tahlilga kiritilmadi. Shu tufayli, yozma nutqni rivojlantirishga oid ayrim omillar va metodologiyalarni mazkur manba orqali chuqurroq o'rganish imkoniyati cheklangan bo'lsa-da, qolgan manbalar va mavjud ilmiy yondashuvlar doirasida umumiy tahlil amalga oshirildi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot nazariy-tahliliy yondashuvga asoslangan bo'lib, boshlang'ich sinflarda og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish masalasiga oid mavjud pedagogik va lingvistik adabiyotlarni o'rganish, sintez qilish hamda tanqidiy tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotda deskriptiv va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanilgan. Mavjud ilmiy manbalar, xususan, maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutqni rivojlantirishga oid ishlarni o'rganish orqali og'zaki nutqni shakllantirishning interaktiv va faol usullari,

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

shuningdek, yozma nutqning nazariy-metodologik asoslari aniqlandi. So'zlashuv va yozma nutq ko'nikmalarining bir-biriga ta'sirini o'rganishda integrativ yondashuv ustuvor ahamiyatga ega bo'ldi. Maqolada tilshunoslik va pedagogika fanlari kesishmasida turgan muammoni kompleks o'rganishga harakat qilingan bo'lib, o'quv jarayonida nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali yo'llarini nazariy jihatdan asoslashga qaratilgan.

Xulosa

Boshlang'ich sinflarda og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish o'quvchilarning umumiy ta'limi va shaxsiy kamoloti uchun fundamental ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishda kompleks va tizimli yondashuvning zarurligini ko'rsatadi.

Og'zaki nutqni rivojlantirishda interaktiv metodlar va pedagogik strategiyalar katta samaradorlikka ega. Bolalar bog'chasi darajasida interaktiv metodlarning samaradorligi boshlang'ich sinflarda ham o'z kuchini saqlab qoladi. Dialogik nutqni rivojlantirish, ya'ni savol-javob, munozara, rol o'yinlari orqali o'quvchilarning fikrini erkin ifodalashiga sharoit yaratish muhim. To'g'ri diksiya va talaffuzni ta'minlash uchun artikulyatsion mashqlar, so'zlashuv tezligini nazorat qilish va intonatsiya ustida ishlash lozim. Hikoya qilish, ta'riflash, voqealarni bayon etish orqali ifodali nutqni shakllantirish ularning so'z boyligini kengaytiradi va fikrni ta'sirchan yetkazish qobiliyatini oshiradi. O'qituvchi o'quvchilarni doimiy ravishda muloqotga chorlashi, ularning xatolarini tuzatishda konstruktiv yondashishi va nutqiy faoliyatga rag'batlantirishi zarur.

Yozma nutqni shakllantirish esa adabiy til normalari, grammatik to'g'rilik va mantiqiy fikrlash mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Professor Azim Hojiyev ta'kidlaganidek, adabiy til normalarini o'rganish yozma nutq madaniyatining asosidir. O'quvchilarda jumalarni to'g'ri tuzish, bog'lovchi vositalardan o'rinli foydalanish, matnni izchil va mantiqiy bayon etish ko'nikmalarini rivojlantirish lozim. Kvintilianning fikriga ko'ra, yozma mashqlar fikrlash jarayonini takomillashtiradi. Shuning uchun insho yozish, matnlar ustida ishlash, jumla va matn tahlillari, ijodiy hikoyalar yozish kabi mashqlar yozma nutqni rivojlantirishda markaziy rol o'ynaydi. Ularda o'quvchilar o'z fikrlarini qog'ozga tushirish orqali o'z-o'zini tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashishni o'rganadi.

Og'zaki va yozma nutqni integratsiyalash ta'lim jarayonining eng muhim jihatlaridan biridir. Chunki, bu ikki nutq shakli bir-birini to'ldiradi va mustahkamlaydi. O'quvchi og'zaki ravonlikka erishganida, bu uning yozma ifodasi uchun zamin yaratadi; aksincha, yozma nutqdagi aniqlik va grammatik to'g'rilik og'zaki nutqning ravonligini oshiradi. Mashg'ulotlarda og'zaki bayon qilishdan keyin yozma xulosalar qilish, o'qilgan matnni og'zaki muhokama qilib, so'ngra uning asosida insho yozish, og'zaki taqdimotlar tayyorlab, keyin ularni yozma shaklga keltirish kabi usullar orqali integratsiya ta'minlanadi.

Nutqni baholashda esa nafaqat grammatik to'g'rilik va so'z boyligi, balki fikrning mantiqiyliigi, izchilligi, ifodaliligi va tinglovchiga ta'sirchanligi ham hisobga olinishi

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

kerak. Baholash mezonlari o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniq aks ettirishi va ularning keyingi rivojlanishi uchun yo'nalish berishi lozim.

Zamonaviy texnologiyalar nutqni rivojlantirish jarayonini boyitishda katta imkoniyatlar yaratadi. Interaktiv doskalar, ta'limiy dasturlar, audio-video materiallar, onlayn lug'atlar va elektron kitoblar og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishda samarali vositalar bo'lib xizmat qilishi mumkin. Masalan, nutqni yozib olish va eshitish orqali o'quvchilar o'zlarining talaffuzlari va intonatsiyalarini tahlil qila oladilar. Yozma ishlar uchun esa kompyuter dasturlari orfografik va grammatik xatolarni aniqlashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish uchun o'qituvchilar interaktiv, integratsiyalashgan va texnologik yondashuvlarni faol qo'llashlari, o'quvchilarni doimiy ravishda nutqiy faoliyatga chorlashlari, ularning ijodiy fikrlash va o'z fikrlarini erkin ifodalash qobiliyatlarini rag'batlantirishlari zarur. Bu esa o'quvchilarning nafaqat akademik, balki hayotdagi muvaffaqiyatlari uchun mustahkam zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Djurayeva, N.R., Sultonova, N.I., Usmanova, Z.A. (2019). Maktabgacha ta'lim muassasalarida nutq o'stirish mashg'ulotlarida interaktiv metodlardan foydalanish texnologiyasi. *Pedagogika fanlari jurnali*, 2(1), 45-52. – <https://journal.pedagogy.uz/article/view/123>

[2] Hojiyev, A. (2007). *Adabiy til normalari va madaniyat muammolari*. Toshkent: Fan nashriyoti. – <https://ziyonet.uz/uzc/kutubxona/adabiyot/o-zbek-tili-va-adabiyoti/azim-hojiyev-adabiy-til-normalari.pdf>

[3] Quintilian, M. F. (1920). *Institutio Oratoria* (Translated by H.E. Butler). Cambridge, MA: Harvard University Press. – <https://www.gutenberg.org/files/27448/27448-h/27448-h.htm>

[4] Karimova, G. (2018). Boshlang'ich sinflarda o'zbek tili darslarida nutq o'stirish metodikasi. *Maktab va Hayot jurnali*, 3, 22-26. – https://www.uzedu.uz/uploads/2018/03/jurnal_maktab_hayot.pdf

[5] Ahmedova, M. (2020). Yozma nutqni rivojlantirishda ijodiy ishlar va ularning samaradorligi. *Til va Adabiyot Ta'limi*, 5(2), 78-83. – <https://tilta.uz/arxiv/2020/son2/>

